

A Magyar Nemzeti Helynévtár első nyomtatott kötete

A Hajdúnánási járás helynevei. Magyar Nemzeti Helynévtár
1. (Szerk.: Hoffmann István és E. Nagy Katalin) Debreceni
Egyetemi Kiadó, Debrecen 2024. 417 oldal + 29 térképlap

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program a Magyar Tudományos Akadémia nemzeti programjainak egyike, mely a Tudomány a Magyar Nyelvért Program keretében valósul meg. A nagy vállalkozás 2022-ben indult a Debreceni Egyetemen Hoffmann István akadémikus vezetésével, melyhez aztán több magyarországi és határon túli intézmény, köztük az Erdélyi Múzeum-Egyesület is csatlakozott. A program célja a Kárpát-medence magyarok lakta települései mikrotoponimáinak összegyűjtése, dokumentálása és közzététele adatbázis, illetve nyomtatott könyvek, füzetek formájában. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról bővebben tájékozódni lehet annak internetes oldalán: <https://mnhp.unideb.hu/>.

A helynévtárak kialakítása két alapvető szempont szerint történik: egyrészt élőnyelvi interjúk készítésével és azok fonetikus lejegyzésével kell rögzíteni a jelenkori helynévanyagot, emellett pedig történeti forrásokból betűhíven kijegyezni az adott településre vonatkozó mikrotoponimákat. Ezek együtteséből, valamint ezeknek térképen való jelöléséből áll össze egy település teljes helynévanyaga, amelyet aztán online és nyomtatott formában is közzétesznek.

A szervezési és szakmai előkészítő munka után az első nagyobb eredmények

2024 második felében a nyilvánosság számára is elérhetővé váltak. Elkészült és használható a Magyar Nemzeti Helynévtár honlapja (<https://mnh.unideb.hu/>), ahová folyamatosan töltik fel az elkészült helynévszótárakat és adatbázisokat.

A Magyar Nemzeti Helynévtár első, nyomtatott kötete *A Hajdúnánási járás helynevei* címmel szintén 2024-ben jelent meg a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában. A kötetet Hoffmann István és E. Nagy Katalin szerkesztette. A szerkesztőbizottság további tagjai a Magyar Helynévtár Programban részt vevő egyetemi oktatók: Bába Barbara, Bárth János, Csomortáni Magdolna, Györfly Erzsébet, Kenyherc Róbert, Kocán Béla, E. Nagy Katalin, Rác Anita, Reszegi Katalin, Szilágyi-Varga Zsuzsa, Tóth Valéria, Török Tamás.

Itt kell megjegyezni, hogy 2015-ben már megjelent egy kötet, amely a Magyar Névarchívum Kiadványainak 35. darabjaként a *Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei* címet viseli, Bába Barbara szerkesztésében (sorozatszerkesztő Hoffmann István és Tóth Valéria), amely koncepcióját és szerkesztésmódját tekintve előzménye a most megjelent kötetnek. Így a Magyar Nemzeti Helynévtár első kötete folytatja Hajdú-Bihar vármegye névanyagának

Tamásné Szabó Csilla (1968) – tudományos kutató, PhD, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, tcsilla68@yahoo.fr

<https://doi.org/10.36373/em-2025-3-25>

aprólékos, alapos feltárását, helynévszótárban való közzétételét.

A most bemutatásra kerülő kötetben tehát a Hajdúnánási járás hat településének helynévszótára található, ezek a következők: *Folyás* Porczió Veronika, *Görbeháza* Szalatyán Erzsébet, *Hajdúnánás* Pásztor Éva és Reszegi Katalin, *Polgár* Vékony Vivien, *Tiszagyulaháza* Bódis Mira Mária és Török Eszter, valamint *Újtitkos* Szép Szilvia szerkesztésében. A vaskos kötet (417 oldal terjedelmű 29 színes térképlappal) rövid Előszóval indul, melyből azt is megtudjuk, hogy a hat közzétett helynévszótár 2989 szócikkében 5317 helynév 13 296 adatát mutatja be ez a kiadvány.

Ha a könyv tartalomjegyzékét szemügyre vesszük, látjuk, hogy az első, nagyobb rész a helynévszótáraké, melyek ábécérendben követik egymást.

Ezekhez kapcsolódik a második, kutatási segédletet tartalmazó rész: itt találunk egy fejezetet a szótárakban előforduló földrajzi köznevekről Bába Barbara, a felhasználott források bibliográfiájáról pedig Hlavacska Edit és Kenyherc Róbert szerkesztésében, végül a helynévmutatót és a helynévátlaszt.

Az egyes települések helynévszótárainak szerkezete azonos. Rövid, egy-két oldalnyi terjedelmű településtörténeti áttekintővel indul, melyet minden településhez Szálkai Tamás, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának főlevéltárosa készített el. A helynévszótár előtt a korábbi élőnyelvi gyűjtések leltára szerepel: ki, mikor, milyen körülmények között készített élőnyelvi gyűjtést az adott településen, illetve kik voltak az adatközlők. Ennek részletezése azért fontos, mert ezeknek az anyaga is értelemszerűen feldolgozásra kerül, az adatokat besorolják a szótárak megfelelő szócikkeibe.

A helynévszótár alkotja a közlések legterjedelmesebb részét. Minden esetben az adott település nevének adataival kezdődik (itt mindig olvashatjuk a használatban lévő

ragos formákat, illetve az *-i* képzővel alkotott származékokat is), majd ezt a szócikket a továbbiakban ábécérendben követik az egyes mikrotoponimák szócikkei, nem különítve el a belterület és a külterület neveit.

A szócikkek megformálásának legfontosabb rendezőelve a denotátum azonossága: vagyis egy hely megjelölésére használt összes névváltozat minden jelenkori és történeti adata egy szócikkbe került, akkor is, ha ezek között lexikális és morfológiai eltérések vannak. Amennyiben két különböző denotátumnak azonos neve van, akkor a címszó utáni számozással különböztetik meg ezeket. Ilyen például a görbeházai *Lopó-hát*, amely esetében a *Lopó-hát 1.* denotátuma egy dűlő a külterület délnyugati részén, a *Lopó-hát 2.* pedig egy tanyaára vonatkozik, ennek elsődleges változata viszont a *Lopó-hát-tanya*; másik példa szintén innen a *Szójás-tábla 1.* és *2.*, amely két különböző földterület neve Görbeháza határában.

A szócikk négy részből tevődik össze, ezeket gondolatjel választja el egymástól. Első eleme a címszó, mely egy olyan standard nyelvi névforma, amely nyelvhasználati és nyelvészeti szempontból egyaránt kiemelt szerepű a névváltozatok között. A címszó után, az adatközlő rész elején, az élőnyelvi, aktuális, legfrissebb gyűjtésből származó adat áll, fonetikus lejegyzéssel, előtte a gyűjtés éve szerepel. Ezt követi időrendi sorrendbe állítva a történeti adatok sora. Az időrend itt fordított valójában, a legkorábbi adat szerepel a sor legvégén. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program történeti adatnak tekint minden, az aktuális gyűjtésnél korábbi névadatot, amelyeket betűhív formában kell áttemelni a szótár anyagába. Amennyiben a névhez, illetve a denotátumhoz az élőnyelvi gyűjtés során lejegyzett, illetve hangfelvétellel rögzített magyarázatot, történetet is elmondott az adatközlő, azt, az adatot követően, attól kis függőleges vonallal, virgulával elválasztva szerkesztik a szócikkbe.

A második részben kap helyet a névről és a denotátumról szóló információk sora. Az adatközlőktől kapott magyarázatok, a terület bejárása során szerzett ismeretek, valamint a történeti források, térképek nyújtotta információk alapján készül el a név magyarázata (ahol a tudományos igényű névfejtés mellett a népi magyarázat is helyet kap). Ugyanitt olvasható az objektumról, a denotátumról szóló rövid ismertetés is. A leíró rész végén olvashatunk más nevekkel vagy helyekkel való összefüggésről is. Például Polgár területén van egy *Horti* nevű dűlő, melyet *Horti-dűlő*nek és *Hortitagnak* is neveznek. Emellett a szerző jelzi, hogy a *Horti-lapos*, *Horti-legelő*, *Horti-Királydomb*, *Horti-tanya*, *Horti-Kis-tanyák* nevek és helyek is összefüggnek az adott névvel, pl. a *Horti* része a *Horti-lapos* vagy a *Horti-legelő*. Mivel a *Horti-dűlő* és a *Horti-tag* szinonimája a *Horti dűlő*névnek, ezeket utalócímszóként is megtaláljuk a szótárban.

A harmadik részben található a források felsorolása. Ebben a részben ábécérendbe állítva találjuk felsorolva az összes történeti forrást, bibliográfiai adatot, általában valamilyen rövidített formában. Ezeknek a rövidítéseknek feloldását, az összes felhasznált történeti forrás részletes bibliográfiai adatát megtaláljuk a *Források* című fejezetben. Tehát a forrásokat nem közvetlenül az adathoz kapcsolva találjuk, hanem a szócikk végén. Előnye ennek a szerkesztésmódnak az, hogy a szöveg olvashatóbbá válik, könnyebben fogyasztható, és kevésbé „telefonkönyvszerű”. Megnehezíti viszont a kutatók dolgát, akik esetleg pontosan szeretnék visszakeresni egy-egy adat lelőhelyét. Erre azonban a későbbiekben megoldás lesz az online adatbázisban való visszakeresés lehetősége.

A szócikk utolsó része a térképeken megszokott betű- és számkombinációból álló térképi azonosító. Például a fent említett *Horti* a térképen a T10-D2 által jelölt négyzet(ek)ben található, melyet a könyv

végén lévő térképszelvényeken kereshetünk meg.

A kötetben sok szép, színes fénykép is látható, melyek egy-egy helynévhez, kapcsolódnak, visszaadva a hely hangulatát, jellegzetes vonásait, melyet az adott név jelöl. Az egyes helynévszótárak elején a megfelelő településekről légifelvételek találhatók, melyek rálátást nyújtanak az adott településekre bel- és külterületére egyaránt. A könyv elején, a borító belső részén, a Hajdúnánási járás részletes térképe, a hátulján pedig a Kárpát-medence egészének vázlatos térképe látható, melyen narancssárga színnel kiemelve jelenítik meg a járást.

A Magyar Nemzeti Helynévtár első kötete, egy új sorozat első darabjaként igényes, szép kivitelű, impozáns kiadvány. A borítón és a lapokon is visszaköszönő mélykék és óarany színkombinációjával, szép, színes fotóival, jól megválasztott betűformáival és -méreteivel a szemnek is kellemes, vonzó.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az egyes települések helynévszótárát, ugyanilyen igényes formában, külön füzetben is kiadják, azzal a különbséggel, hogy hiányzik belőle a földrajzi köznevek külön szótára. Ezek a füzetek alkalmasak lehetnek arra, hogy az adott települések intézményeihez, helyi lakosaihoz, a névközösségekhez saját településük helynévszótára könnyebben eljusson, bármikor hozzáférhető legyen.

Üdvözljük hát a Magyar Nemzeti Helynévtár első kötetét, várva a folytatást, reménykedve abban, hogy a már jó kétszáz éves kezdeményezést – mely gróf Teleki József, Pesty Frigyes, Szabó T. Attila tudományos célkitűzése is volt, és amely kapcsolódik a Magyar Tudományos Akadémia alapításához is, mint az intézmény egyik első meghirdetett kutatóprogramja – a következő években, évtizedben sikerre lehet vinni, és létre lehet hozni egy teljes magyar helynévtárat.

TAMÁSNÉ SZABÓ CSILLA